

УДК 373.2.011.3-051:005.336.5

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.17>

О. А. Половіна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Педагогічного інституту
Київського університету Бориса Грінченка

І. В. Кондратець

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Педагогічного інституту
Київського університету Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ: МОТИВАЦІЙНА КОМПОНЕНТА

У статті висвітлюється проблема формування мистецької компетентності майбутніх педагогів, яка забезпечує мотивацію для професійного й особистісного вивіщення, оскільки її структура відповідає психологічній структурі особистісної позиції. Окреслено складники мистецької компетентності: емоційно-мотиваційний, когнітивний, змістово-ціннісний інтерпретація матеріалу навчальної дисципліни, установки на діалог і співпрацю з учасниками освітнього процесу, соціокультурна активність. Кожна компонента розкриває взаємодію внутрішнього світу особистості й зовнішніх його проявів, що потребує розуміння. Схарактеризовано поняття «мотивація» як єдина система мотивів; особлива сфера, яка включає в себе потреби, мотиви, цілі, інтереси, прагнення, установки, емоції, норми, цінності в їх складному переплетінні та взаємодії. Розглянуто основні чинники, які впливають на формування стійкої позитивної мотивації студентів до освітньої діяльності: стиль освітньої взаємодії студентів з викладачем; зміст навчального матеріалу; форми організації освітньої діяльності; рефлексія освітньої діяльності. Сформульовано пріоритетні завдання викладацької професійної діяльності: підвищити навчальну мотивацію студентів за допомогою використання мистецтва як потужного засобу впливу на емоційну сферу особистості; реалізувати власний творчий потенціал для розвитку творчого потенціалу майбутніх вихователів, синтезуючи його з навчальним змістом фахової підготовки. Проаналізовано рівні мотивації майбутніх педагогів під час опанування мистецької компетентності, що визначено за результатами тест-опитування й рефлексійних вправ: високий (активна участь у полілозі, підтримка ініціатив, відвідування мистецьких заходів); низький (відсутність саморефлексії, інертність і байдужість, відсутність інтересу до формування власної мистецької культури).

Конкретизовано ієрархічну систему мотивів зовнішнього й внутрішнього типів, що визначають спрямованість, інтенсивність та особистісний смисл освітньої діяльності студентів. Визначено ефективні засоби організації освітньої діяльності зі студентами: інтерактивні ігри «Шість капелюхів мислення», «Дебати», «Рольовий театр», «Мистецькі перфоменси», «Мистецькі буктрейлери»; авторські методики образотворення та мистецька рефлексія.

Ключові слова: мотивація, мотив, компонента, компетентність, фахова компетентність, мистецька компетентність, майбутні вихователі, рефлексія.

Постановка проблеми. Розвиток духовності людини інформаційної епохи – ключовий освітній вектор, зумовлений соціальними змінами, що відбуваються наразі у світі й в Україні. Абсолютно не применшуючи значення інформатизації для прогресивного поступу суспільства, із сумом констатуємо тенденцію до віртуального аутизму, залежності від гаджетів, цифрового слабумства, що нівелюють особистість й особистісну взаємодію на засадах емпатії як вищу цінність буття. Освітня реформа в Україні спрямована на забезпечення якості змін усіх освітніх ланок, серед яких базисною є дошкільна. Вважаємо, що мета сучасної дошкільної освіти – допомогти дитині розуміти

себе, свої потреби, узгоджувати їх з потребами інших людей, розуміти інших людей; сформувати вміння чути, бачити, діяти. Реалізація означеної задачі можлива за умови переорієнтування змісту фахової підготовки з монологічно-репродуктивної моделі на емоційно-зорієнтовану, в якій пріоритетним завданням підготовки майбутніх вихователів є забезпечення їх психолого-педагогічним інструментарієм, що здатний допомогти дитині виразити свої уявлення про світ і сформувати почуттєве ставлення до людей, природи, довкілля [3]. Актуальність проблеми також зумовлена наявністю протиріччя між наявним теоретичним підґрунтям (фундаментальні дослідження,

інноваційні технології, нові освітні програми) професійної підготовки майбутніх вихователів та низьким рівнем сформованості фахової компетентності, що певною мірою пояснюється низьким рівнем мотивації значної частини студентів до роботи в закладах дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Фаховій підготовці майбутніх вихователів як різновекторній проблемі присвячена низка досліджень таких вітчизняних науковців, як: Л. Артемова, І. Бех, Г. Беленька, А. Богуш, В. Бутенко, Н. Гавриш, І. Дичківська, Л. Загородня, Л. Козак, Ю. Косенко, К. Крутий, В. Кузнєцова, В. Ляпунова, Н. Лисенко, І. Мордоус, Т. Поніманська та ін.

У контексті цих досліджень стосовно визначення теоретико-методологічних засад професійної компетентності майбутніх вихователів особливо важливими для нас є наукові розвідки з питань підготовки майбутніх вихователів до педагогічного супроводу мистецької діяльності дітей дошкільного віку Н. Голоти, Н. Кривошеї, Р. Савченко, Н. Сиротич, Т. Танько, О. Федій, М. Шутя. Проте наявні дослідження не обмежують пошуку шляхів вирішення окресленої вище проблеми фахової підготовки студентів до формування художньо-продуктивної компетентності дітей дошкільного віку. Теоретичні розвідки й викладацька практика дають підстави вважати мистецьку компоненту фахової компетентності майбутніх вихователів такою, яка забезпечує мотивацію для професійного й особистісного вивчення, оскільки її структура відповідає психологічній структурі особистісної позиції. Складність проблеми мотивації зумовлює різновекторність підходів до поняття її сутності, природи, структури, а також до методів її вивчення (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, М. Аргайл, В. Асєєв, Дж. Аткинсон, Л. Божович, К. Левін, О. Леонтьєв, М. Магомет-Емінов, А. Маслоу, Ж. Нюттен, З. Фрейд, П. Пресс, В. Чудновський, П. Якобсон та інші). Науковці розглядають мотивацію як: конкретний мотив; єдину систему мотивів; особливу сферу, яка включає в себе потреби, мотиви, цілі, інтереси в їх складному переплетінні та взаємодії.

Аналіз відповідної літератури дозволив визначити мотивацію як складну, багаторівневу, неоднорідну систему спонукань, яка включає в себе потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності тощо. Мотивація є складним утворенням, «сплавом» рушійних сил поведінки, яка відкривається суб'єкту у вигляді потреб, інтересів, захоплень, цілей, ідеалів, що безпосередньо детермінують людську діяльність. Мотивована поведінка є результатом дії двох чинників: особистісного і ситуаційного. Особистісний чинник визначають мотиваційні диспозиції особистості (потреби, мотиви, установки, цінності), а ситуаційний – зовнішні умови (поведінка інших

людей, стосунки, оцінки, реакції тих, хто знаходиться в оточенні, фізичні умови) [5].

Мотивація студента є видовим поняттям стосовно мотивації людини. Вона складає тільки частину мотиваційної сфери індивіда – ту, яка формується на певному етапі життя і пов'язана з певним місцем у системі суспільних стосунків. Головне, що відрізняє один вид мотивації від іншого, полягає у різниці «соціальної ситуації розвитку» (Л. Виготський), в якій вона формується. Мотивація є основою усвідомлення студентом не лише об'єктивного значення навчальної діяльності, а й її суб'єктивної значущості, визначення свого місця в житті та прагнення до суспільно-ціннісних здобутків.

У процесі дослідження мотивації навчальної діяльності необхідно не лише визначити домінуючий мотив, але й урахувати всю структуру мотиваційної сфери особистості. Суттєву частину мотиваційної сфери студентів складають мотиви навчання – різні типи спонукань: зовнішні вимоги, розуміння необхідності навчання, обов'язок як мотив навчання, відповідальність, пізнавальний інтерес, пізнавальна потреба, усвідомлення необхідності вивчення певної навчальної дисципліни з метою оволодіння професією, отримання в майбутньому матеріальних благ тощо. Основними чинниками, які впливають на формування стійкої позитивної мотивації до навчальної діяльності, є: стиль освітньої взаємодії студентів з викладачем; зміст навчального матеріалу; форми організації освітньої діяльності; рефлексія освітньої діяльності [2].

Мета статті полягає в розкритті змісту поняття «мотивація» у фаховій підготовці майбутніх вихователів під час опанування дисциплін мистецького спрямування.

Виклад основного матеріалу. Мистецька компетентність майбутніх вихователів формується в процесі міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу ЗВО у площині студент – мистецтво – викладач. Навчальні дисципліни, які безпосередньо впливають на формування мистецької компетентності майбутніх вихователів, – це «Методика ознайомлення дітей з мистецтвом» та «Арт освіта дітей». Складниками мистецької компетентності є: емоційно-мотиваційний, когнітивний, змістово-ціннісна інтерпретація матеріалу навчальної дисципліни, установки на діалог і співпрацю з учасниками освітнього процесу, соціокультурна активність. Кожна компонента розкриває взаємодію внутрішнього світу особистості та зовнішніх його проявів, що потребує розуміння. Зупинимось детальніше на характеристиці емоційно-мотиваційної компоненти мистецької компетентності студентів [4].

Низький рівень навчальної мотивації майбутніх вихователів зумовлений соціальними й економічними негараздами, низьким статусом професії

вихователя в суспільстві. Свідченням цього слугують дані опитування студентів, що здобувають освіту за спеціальністю «012 Дошкільна освіта»: 56% респондентів вважають професію вихователя непрестижною, меншвартісною («у порівнянні з учителями»), нестабільною («що зазнає постійних реформ»). Саме тому ми визначили пріоритетні завдання своєї викладацької діяльності: підвищити навчальну мотивацію студентів за допомогою використання мистецтва як потужного засобу впливу на емоційну сферу особистості; реалізувати власний творчий потенціал для розвитку творчого потенціалу майбутніх вихователів, синтезуючи його з навчальним змістом фахової підготовки. Варто звернути увагу й на такі показники, як цілісність та вибірковість ставлення до навчання, що виявляється: у першому випадку майже однаковими оцінками з усіх навчальних дисциплін; або чітко вираженою розбалансованістю, що ілюструє вибіркоче ставлення до окремих предметів («зовсім не люблю читатися, але заняття з цього предмета цікаві» тощо) [1].

Вивчення навчальної мотивації студентів у процесі викладання навчальної дисципліни «Методика ознайомлення дітей з мистецтвом» здійснювалося впродовж трьох років. За цей період експериментом було охоплено 475 студентів денної форми навчання, першого (бакалаврського) рівня освіти (усього 19 академічних груп: з них – 9 груп студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» та 10 груп студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» (спеціалізація «Дошкільна освіта»). Вивчення рівня мотивації студентів відбувалося на початковому етапі введення в методику; на основному етапі опрацювання навчального матеріалу; на заключному етапі.

На початковому етапі ми проводили рефлексійну вправу «Мій дитячий досвід від спілкування з мистецтвом». 68% респондентів указали на негативний досвід від спілкування з мистецтвом у дитинстві: критика дорослими малюнків, виконання пісень, танців тощо. З них 20% вказали на наявність психотравм від мистецьких занять у дитячому садку та уроків з образотворчого мистецтва і музики в початковій школі. 18% студентів із задоволенням ділилися спогадами своїх мистецьких «дебютів». Серед їхніх відповідей зустрічалися такі: «Вихователька часто влаштовувала в групі невеличкі концерти. Ми всі були маленькими артистами, яким завжди аплодували, навіть якщо щось ішло не так», «Постійно в дитинстві малювала. Мама влаштовувала виставку моїх малюнків для друзів. Я раділа, що мене всі хвалили», «З дитинства любив співати. Мабуть, і народився з гітарою». Зрозуміло, що переважання негативного досвіду змусило до пошуку ефективних методів і прийомів мотивації. Апелюючи до емоційного досвіду, вважаємо, що спонукою до навчання може

слугувати підтримка бажання оволодіти таким методичним інструментарієм, який дозволить уникати майбутнім вихователям безпосереднього або опосередкованого впливу на формування негативних емоцій дітей під час мистецьких занять. Рефлексія, переконання, сугестія на цьому етапі допомагають вивільнити власні емоції, зануритися в атмосферу творчого пошуку відповіді на запитання: яким чином мистецтво допомагає розвитку особистості? Ефективною формою роботи зі студентами на початковому етапі є екскурсії мистецького спрямування та арт-прогулянки. Дійшли висновку, що переобтяження інформацією слугує інструментом демотивації. Саме тому на цьому етапі надзвичайно важливо дозувати її подання. Інформація має «чіпляти»: майбутні вихователі із задоволенням сприймають цікаві факти стосовно особистого життя митців, їхнього внутрішнього світу, нетривіальні, іноді містичні історії створення арт-об'єктів.

З метою визначення ставлення студентів до дисципліни було проведено тематичне бліц-опитування, що складалося з трьох позицій: 1) Ваші очікування від першої пари й дисципліни в цілому? 2) Чи змінилось ставлення до предмету в процесі проведення аудиторних занять? 3) Яку роль відіграє означена дисципліна у формуванні цілісної картини світу майбутнього педагога, і на якому курсі доцільно розпочинати її викладання? Аналіз відповідей респондентів (124 особи) на перше запитання показав, що переважна більшість (78%) переживала почуття інтересу до дисципліни. Рефлексуючи власний емоційний стан, більшість студентів визначала, що були «спокійні й натхненні», 44% зізнались, що на першій парі: «не могла зрозуміти, навіщо цей предмет читатимуть нам», «була далека від мистецтва», «взагалі не розуміла, для чого та рефлексія».

Зазначимо, що крім корекції змісту навчального матеріалу «Методики ознайомлення дітей з мистецтвом» й активного використання рефлексійного підходу Інни Кондратець (ретроспективної, ситуаційної, перспективної; особистісної, професійної; індивідуальної, колективної), особлива увага приділялась відповідним формам організації освітньої діяльності. Популярними серед студентства стали інтерактивні ігри «Шість капелюхів мислення», «Дебати», «Рольовий театр», «Мистецькі перфоменси», «Мистецькі буктрейлери»; полюбилися арт-техніки Олени Тараріної; авторські методики образотворення Олени Половіної.

Варті уваги відповіді на друге запитання щодо ставлення до предмету протягом його вивчення. Студенти відзначали, що «пари зовсім не схожі на звичайні», «ми не просто сиділи й слухали, а збагачувалися духовними знаннями», «була новизна, незвичність», «кожна пара як фрагмент життя». Як позитивний момент 65% підкреслили,

що на парах могли «висловлювати свої думки», відчували, що «нас розуміють і підтримують у бажанні «Я – сучасний педагог». Для 41% важливо, щоби під час аудиторних занять не було «нудно», «стереотипних повчань, які можна тільки записати і більше ніколи не згадати», «інформативних лекцій»; були: «новизна «живих» лекцій», «багато практики», «методи і прийоми, які працюють у реальному житті»; (18%), матеріал доступно пояснювався (87%), інформація легко сприймалася (73%), пари проходили цікаво, корисно, мотиваційно, емоційно (92%). Ті респонденти, які на початку переживали фрустраційні почуття або негативні емоційні прояви, щиро визнали безпідставність своїх побоювань і виразили слова подяки й захоплення викладачам. Респонденти майже одностайно (96%) стверджували, що інтерес, який виник до курсу на початку, не зник, навіть збільшився.

Окреслюючи роль предмету для майбутнього вихователя, респонденти відзначали, що «мистецтво – це потрібна й цікава річ, яка збагачує людину», «мистецтво відіграє важливу роль у житті кожної людини», «цей предмет у вибраній мною професії конче необхідний», «за допомогою цього предмету я пізнаю світ і себе», «курс важливий тим, що можна взяти щось у майбутню професію для саморозвитку, для релаксації», «дисципліна, під час якої спостерігаєш власне зростання». Особливими почуттями були наповнені відповіді студентів (68%), які рефлексували заняття, що проходили поза аудиторним форматом: мистецькі екскурсії, відвідування музеїв і театральних вистав; 82% стверджували, що під час вивчення курсу стали уважними, творчими, натхненними. Рефлексії студентів стосовно ролі «Методики ознайомлення дітей з мистецтвом» як мотиватора до професійного зростання дозволили констатувати, що ця навчальна дисципліна слугує не лише інструментом формування фахових компетентностей, а є мотиватором особистісного розвитку та вивчення рівня культури. Відповіді студентів свідчать, що специфіка цієї дисципліни полягає у виявленні особистісних проявів ставлення до соціуму та самоставлення; дозволяє сформулювати не лише технічні навички, але й застосовувати мистецтво як інструмент формування власної картини світу й картини світу вихованців.

Думки щодо стартової позиції викладання курсу розділились: 37% пропонують розпочинати з 1-го курсу: «адже часу мало, а хочеться дізнатися про всі дрібниці мистецької діяльності для дітей»; «щоб запал був сильнішим», «щоб підтримати стан «очі блищать». З 2-го курсу пропонують вивчення дисципліни 43% майбутніх студентів, пояснюючи, «коли ти вже свідомо розумієш, що це за професія і як її опанувати», «тоді на старших курсах спроможний сміливо експериментувати

й фантазувати». 20% респондентів вважають за доцільне залишити курс у розкладі студентів 4-го курсу, аргументуючи свою думку тим, що для його розуміння має бути достатній рівень свідомості й рефлексійної культури. Деякі опитувальники містять побажання студентів на кшталт: «аби предмет був такий, як зараз, його потрібно доповнювати, адже з'являється багато чого цікавого й нового».

Спостереження за майбутніми педагогами під час аудиторних занять, індивідуальні співбесіди, аналіз колективного опитування дозволили визначити умовні дві групи. Першій групі (67%) студентів притаманний високий рівень інтересу до вивчення означеної дисципліни: вони охоче вступають у діалог, із задоволенням відгукуються на ініціативи, підтримують позааудиторний формат проведення занять (у театрі, музеї, галереї тощо), охоче демонструють творчий потенціал. Друга група (33%) відрізняється низьким рівнем активності й саморефлексії, інертністю та байдужістю на заняттях, небажанням пізнати себе і розвивати відповідні уміння, навички й творчі здібності, відсутністю інтересу до відвідування мистецьких заходів і формування власної мистецької культури.

Загальноприйнятим є твердження про кореляцію успішності навчальної мотивації від інтелектуального рівня особистості. Безумовно, значення цього чинника не можна недооцінювати. Проведене нами дослідження дозволило стверджувати, що студенти першої та другої груп відрізняються один від одного не за рівнем інтелекту, а за силою, якістю і типом мотивації навчальної діяльності. Для студентів першої групи характерна внутрішня мотивація: їм необхідно засвоїти професію на високому рівні, вони орієнтуються на здобуття міцних професійних знань і практичних умінь. Мотиви студентів другої групи в основному зовнішні, ситуаційні: для них важливо уникнути осуду за нерезультативне навчання, не втратити стипендії тощо. Таким чином, маємо підстави стверджувати, що висока позитивна мотивація за умови використання мистецтва як інструменту фахової підготовки майбутніх вихователів може компенсувати відсутність спеціальних здібностей чи недостатній рівень знань, умінь і навичок, відіграючи роль значимого фактору.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження спонукали до таких висновків: на формування мистецької компетентності майбутніх вихователів, безумовно, впливає мотивація як ієрархічна система мотивів зовнішнього та внутрішнього типів, що визначають спрямованість, інтенсивність та особистісний смисл освітньої діяльності студентів. Успішність особистісного ставлення до навчання залежить від співвідношення зовнішніх і внутрішніх мотивів.

До зовнішніх мотивів відносимо спонукання, які безпосередньо не стосуються змісту, процесу й результатів освітньої діяльності: сприймання ролі мистецтва як чинника розвитку особистості, почуття обов'язку, прагнення утвердитися серед колег (колежанок), готовність продемонструвати свої можливості, почуття власної гідності, бажання отримати високі оцінки, небажання виглядати гіршим за інших, розуміння значення навчання для майбутнього життя, бажання заслужити авторитет серед викладачів. Під внутрішніми мотивами розуміємо спонукання, які відображають задоволення від процесу та безпосередніх результатів пізнавальної діяльності. Внутрішня мотивація характеризується станом радості, задоволення від самого процесу освітньої діяльності. Внутрішні мотиви на відміну від зовнішніх ніколи не існують до і поза самою діяльністю. Вони завжди виникають у самій діяльності, якщо остання викликає або супроводжується позитивними переживаннями. До цього типу мотивів належать: прагнення до компетентності, задоволення від результатів освітньої діяльності, прагнення випробувати себе, свої здібності; бажання розвинути свої здібності, прагнення пізнати себе. Чинники формування мотивації: викладач як мотиватор; процес, який

стимулює до діяльності; оцінка і самооцінка; усвідомлення на основі рефлексії.

Список використаної літератури:

1. Бєленька Г.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія. Київ : Університет, 2011. 320 с.
2. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн та ін. ; за ред. І. Зязюна. 2-ге вид., допов. переробл. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
3. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентнісний підхід / за загальною редакцією Г.В. Бєленької, О.А. Половіної : монографія. Умань : Вид-тво, 2015. 244 с.
4. Половіна О.А., Кондратець І.В. Нові підходи до формування художньо-практичної компетентності майбутніх вихователів. *Народна освіта: Електронне наукове фахове видання*. 2019. Вип. 2 (38): Розділ «Педагогічна наука». URL: www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5789
5. Становских З.Л. Мотиваційно-сміслові детермінанти саморегуляції професійної діяльності педагогів : методичний посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 168 с.

Polovina O., Kondratets I. Formating of future preschool teachers' artistic competence: motivation component

The article highlights the problem of forming the future educators' artistic competence, which provides motivation for professional and personal growth, as its structure corresponds to the psychological structure of personal position. The components of artistic competence are outlined: emotional-motivational, cognitive, content-value interpretation of the educational discipline material, installation for dialogue and cooperation with participants of the educational process, socio-cultural activity. Each component reveals the interaction of the individual's inner world and his external manifestations, which requires understanding. The concept of «motivation» is defined as a single system of motives; a special area that includes needs, motives, goals, interests, aspirations, attitudes, emotions, norms, values in their complex interweaving and interaction. The main factors that influence the formation of stable positive motivation of students for educational activities are considered: educational interaction style of students with the teacher; content of educational material; forms of organization of educational activity; reflection of educational activities. The priority tasks of teaching professional activity are formulated: to increase the students' educational motivation by using art as a powerful means of influencing the emotional sphere of the individual; to realize own creative potential for development of creative potential of future educators, synthesizing it with educational content of professional training. The levels of motivation of future teachers in mastering artistic competence are analyzed, which is determined by the results of a test-survey and reflection exercises: high (active participation in the hospital, support for initiatives, attendance at art events); low (lack of self-reflection, inertia and indifference, lack of interest in forming their own artistic culture). The hierarchical system of motives of external and internal types, which determine the orientation, intensity and personal meaning of students' educational activity, is specified. Effective means of organizing educational activities with students were identified: interactive games «Six Thinking Hats», «Debates», «Rolling theater», «Art Performance», «Art Bookstores»; author's techniques of art and artistic reflection.

Key words: motivation, motive, component, competence, professional competence, artistic competence, future educators, reflection.